

Epävirallinen talous Taita-Tavetan alueella

JOHANNA VILKUNA

Epävirallisen talouden piirissä tuotetaan halpoja, jokapäiväisessä elämässä tarpeellisia kulutus-tavaroita ja palveluja. Epävirallisen tulonhankinnan ensisijaisena motiivina on pääsääntöisesti perustoimeentulon turvaaminen. Talouden piirissä toimivien riskinotto-kyky on yleensä erittäin pieni. Epävirallisen talouden tyypillisiä piirteitä on pyritty määrittelemään useissa tutkimuksissa. Käsitteen ympärillä on silti yhä runsaasti moniselitteisyyttä ja epäselvyyttäkin. Tämä johtuu osaksi talouden laajasta sisäisestä monimuotoisuudesta ja alueelta alueelle vaihtelevasta luonteesta.

Nykyään epävirallisen talouden edistäminen on osa Kenian hallituksen virallista politiikkaa, jolla pyritään estämään lisääntyvää työttömyyttä. Talouden kasvua ja laajenemista pyritään edesauttamaan erityisesti pienissä keskuksissa. Hallituksen mukaan on selvää, että virallinen talous kykenee jatkossakin työllistämään vain pienen osan lisääntyvästä työvoimasta. Epävirallisella taloudella katsotaan olevan useita myönteisiä piirteitä: se ei kuluta maan niukkoja valuuttavaroja, se luo uusia työpaikkoja alhaisilla kustannuksilla ja kouluttaa itse tarvitsemansa työvoiman (Republic ... 1989a: 54). Toimenpiteitä talouden edistämiseksi ovat esimerkiksi yrittäjien lainansaantimahdollisuuksien parantaminen ja työsuo- jien rakentaminen jua kali-yrityksille.

Tavoite ja käsitteet

Tavoitteena on selvittää epävirallisen talouden ilmenemistä ja merkitystä Taita-Tavetan piirikunnassa sekä viranomaisten politiikkaa talouden tukemiseksi. Tarkastelun kohteena ovat epäviralliset yritykset sekä maaseudun kotitalouksien harjoittama epävirallinen tulonhankinta. Vaikka työn pääpaino on epävirallisissa yrityksissä, on tarkasteluun haluttu sisällyttää myös kotitaloudet, koska epävirallisen tulonhankinta on näiden kannalta tärkeää.

Tässä työssä epäviralliseen talouteen liittyvät käsitteet määritellään Kenian olosuhteisiin sopiviksi. Epävirallisen talouden luonteen voidaan kuitenkin olettaa vaihtelevan ajassa ja paikassa, kuten Pedersen (1989) asian ilmaisee:

»The precise size and structure of the small scale/informal sector will vary over time and space,

depending on the prevailing technology and the economic and political conditions, locally as well as nationally and internationally».

Tässä työssä *epävirallinen talous* (informal sector) tarkoittaa pienimuotoista, tulonhankintaan tähtäävää maataloustuotannon ulkopuolista (non-farm) toimintaa, joka on sosiaalisesti hyväksyttyä (prostituutiota ja rikollisuutta ei lueta mukaan). Toiminta voi olla luvanvaraista tai ei. Sitä harjoittavat ovat ko. toimintansa osalta mm. verotus-, työ- ja sosiaaliturvalainsäädännön ulkopuolella.

Epävirallinen yritys (informal enterprise) muodostuu yritysorganisaatiosta, joka on yleensä hyvin yksinkertainen, ja jonka puitteissa yrittäjä ja tämän mahdolliset työntekijät (perheenjäsenet/palkatut/oppipojat) harjoittavat säännöllisesti epävirallisen talouden piiriin kuuluvaa toimintaa. Yritykset ovat tyypillisesti perheyrittäjiä. Käytetyt rakennukset tai rakennelmat ovat yleensä väliaikaisuuden leimaamia ts. niitä ei ole rakennettu lakien ja normien edellyttämällä tavalla (rakennusaineena esim. pelti, puu, savi, bambu, ruoho). Yritys voi toimia myös kotona tai kokonaan ilman rakennuksia tai rakennelmia.

Jua kali (suom. »kuuma aurinko») on Keniassa yleisesti käytetty suahilinkielinen termi, joka on vakiintunut tarkoittamaan epävirallista teollista yritystoimintaa. Termi kuvaa jua kali-yrittäjien perinteisiä työskentelyolosuhteita: työtä on tehty ilman varsinaista työsuojaa trooppisen auringon kuumuudessa. Toiminnan piiriin luetaan mm. epäviralliset räätälit, ompelijat, puusepät, sepät, erilaisten koneiden ja laitteiden korjaajat sekä suutarit (ennen jua kali-yrittäjiksi luettiin lähinnä vain sepät ja peltisevät). Tyypillisiä tuotteita ovat kengät, vaatteet, työntökärryt, lipastot, sängyt sekä jäteraaka-aineista valmistetut kattilat, sangot ja liedet (jikos).

Kotitalouksien harjoittama epävirallinen tulonhankinta tapahtuu epävirallisesti/ajoitain/vuodenajoittain. Toiminta saattaa vaihdella toimialoittain. Sekä kotitaloudet että yritykset voivat harjoittaa samaa toimialaa.

Toimeentuloa ja hyödykkeitä

Taita-Tavetan työvoimasta (vuonna 1988 noin 93 600 henkeä) noin 75 prosentin arvioidaan olevan pientilallisia tai satunnaisissa työsuhteissa

työskenteleviä (Republic ... 1989b: 32). Alueen suurimmat viralliset työnantajat ovat julkinen hallinto, valtionyhtiöt, sisälplantaasit sekä kauppa- ja palvelutoiminnot. Tilastojen mukaan epäviralliset yritykset työllistävät päätoimisesti noin seitsemän prosenttia työvoimasta. Työllisyyden kannalta merkittävimpiä epävirallisen yritystoiminnan muotoja ovat pienimuotoinen kioski- ja baaritoiminta, räätälöinti, ompelu, puuseppätuotanto sekä maataloustuotteiden ja kotitaloustarvikkeiden torikauppa.

Carlsenin (1980) tutkimuksessa Taita-Tavetan väestön maataloustuotannon ulkopuolisia tulonlähteistä ei tehdä selvää eroa kotitalouden ja yrityksen, maaseudun ja keskuksen, eikä epävirallisen ja virallisen talouden välillä. Hänen tuloksiaan tulkiten alueella harjoitettavaa epävirallista *resursseihin perustuvaa tulonhankintaa* (resource-based non-farming activities) oli vuonna 1975 pienimuotoinen hakkuu- ja sahaustoiminta sekä tiilien valmistus. Edellisen merkitys työllistäjänä väheni vuonna 1977, jolloin alkuperäisen metsän kaataminen ilman lupaa kiellettiin. *Maataloustuotteiden jalostukseen perustuvaa tulonhankintaa* (output-based non-farming activities) olivat maissin jauhanta sekä, sittemmin kielletty, oluen valmistus ja myynti. Ennen toiminnan kieltämistä se oli merkittävä tulonlähde piirikunnan naisille: vuonna 1975 heistä noin 10 prosenttia (3 000) sai sen piiristä tuloa (Carlsen 1980: 124). Maissin jauhantaa harjoitetaan edelleen pienissä myllyissä esimerkiksi naistenryhmien toimesta. Epävirallisen *kotitalouksien kysyntään perustuvan tulonhankinnan* (income-based non-farming activities) merkittävimpiä muotoja olivat pienimuotoinen kauppa, räätälöinti, ompelu ja puuseppätuotanto. Kahden viimeksi mainitun merkitys työllistäjänä kasvoi nopeasti 1970-luvulla uuden tien valmistuttua Mwatatesta Wundanyiin. Vuonna 1975 piirikunnassa toimi kymmeniä räätäleitä, puuseppiä sekä joukko muurareita, polkupyöränkorjaajia ja suutareita.

Maataloustuotannon ulkopuoliset tulot, joista osa saadaan epävirallisista tulonlähteistä, ovat useimmille maaseudun kotitalouksille erittäin tärkeitä. *Kotitaloudet* kompensoivat näillä tuloilla käytettävissä olevan maatalousmaan riittämättömyyttä. Suurin osa alueen tiloista on selvästi pienempiä (Taita Hillsillä 0,7—1,0 ha, tätä ympäröivällä alangolla 4,9 ha) kuin mitä maataloustuotantoon perustuva elinkelpoinen tilakoko edellyttäisi (vuoriston hyvätuottoisilla alueilla 1,5—2 ha) (Matinpuro 1990: 74).

Luonteenomaista piirikunnan kotitalouksille on, että osa sadosta (hedelmiä, vihanneksia,

maissia) myydään naisten toimesta naapureille tai paikallisilla markkinoilla heti sadonkorjuun jälkeen rahatulon saamiseksi välttämättömiä hankintoja varten — usein maissia joudutaan kuitenkin ostamaan markkinoilta korkeampaan hintaan ennen uutta satoa (Floor 1990: 89—90). Carlsenin (1980) mukaan vuonna 1975 Taita Hillsillä sijaitsevan Werughan kylän kotitalouksien kokonaistuloista 49,4 prosenttia oli peräisin maataloustuotannon ulkopuolelta. Epävirallista tulonhankintaa oli mm. maataloustuotteiden myynti paikallismarkkinoilla sekä käsitöiden valmistus ja myynti. Kotitalouksien harjoittaman torikaupan kannalta ovat tärkeimpiä paikalliset markkinapaikat (kussakin lokaatiossa useita).

Epäviralliset yritykset ovat keskittyneet alueen suurimpiin keskuksiin: Wundanyiin, Mwatateen, Voihin ja Tavetaan, jotka ovat infrastruktuurin tasoltaan selvästi pienempiä keskuksia edellä, ja joissa on laajemmat markkinat yritysten tuotteille. Epävirallisia erityisesti kaupan alan yrityksiä kuten kioskeja, pieniä baareja ja teetupia sijaitsee kuitenkin ympäri piirikuntaa pienissä keskuksissa (mm. Bura, Maktau, Mgange, Ghazi, Bukanga ja Sagalla). Suurimmissa keskuksissa on »urbaanimpaa» toimintaa kuin pienissä: katukaupustelijoita (hawkers), kampaajia, partureita, suutareita, autonkorjaajia, seppiä, räätäleitä ja puuseppiä.

Tyypillisiä yritysten sijaintipaikkoja ovat virallisten liikkeiden edustat ja verannat (räätälit, vihannesten ja hedelmien myyjät, suutarit), teiden ja katujen varret (vihannesten ja hedelmien myyjät, maissintähkienpahtajat), markkinapaikat ja niiden reunustat (maataloustuotteiden, vaatteiden, kotitalous- ja maataloustarvikkeiden myyjät, kioskit, baarit) sekä virallisten liikkeiden ja asuinrakennusten takapihat ja sisätilat (jua kalitiöpajat).

Tyypillinen ilmiö alueen keskuksissa on epävirallisen yritystoiminnan keskittyminen muutamalle toimialalle kuten puuseppätuotantoon, räätälöintiin, ompeluun ja/tai kioskitoimintaan. Seurauksena on ollut kova kilpailu asiakkaista ja joidenkin yrittäjien toiminnan käyminen kannattamattomaksi (Njoroge 1989). Wundanyissa, epävirallinen yritystoiminta on jonkin verran keskittyneempää toimialoitain kuin Mwatatessa ja Voissa; esimerkiksi jua kali-yrittäjistä valtaosa on räätäleitä. Epävirallinen yritystoiminta on monipuolisinta ja laajinta alueen suurimmassa keskuksessa Voissa. Siellä on mm. runsaasti katukaupustelijoita, joita on Mwatatessa Wundanyissa suhteellisen vähän. He työskentelevät lähinnä keskuksen rautatie- ja linja-autoasemilla myyden elintarvikkeita ja kulutustavaroita mat-

kustaville. Katukaupustelu on merkittävä itse-työllistämisen muoto, silti viranomaiset eivät sitä tue. Jua kali-toiminta käsittää Voissa mm. puuseppätuotantoa, räätälöintiä, autonkorjausta, metallituotantoa ja suutarointia; suurin osa yrittäjistä on puuseppiä ja räätäleitä.

Epävirallisen yritystoiminnan kehittymisen es-teenä on mm. puutteellinen infrastruktuuri; ai-noastaan Voi, Wundanyi ja Mwatate on suunniteltu ja niihin rakennettu infrastruktuuri on standardien mukainen, ei välttämättä kuitenkaan riittävä. Esimerkiksi Mwandan kylässä Taita Hillsillä tieolosuhteet ovat niin heikot, ettei maataloustuotannon ylijäämääkään tahdota saada markkinoille; kylän taloudellinen toiminta on osittain lamaantunut. Muita yritysten yleisiä ongelmia ovat puute tonteista, riittämättömät liikkeenjohtamistaidot sekä pääomien ja markkinoitumahdollisuuksien puute (Mjombe 1989; Njoroje 1989). Esimerkiksi liikkeenjohtamistai-tojen riittämättömyys haittaa myös monien nais-tenryhmien harjoittamaa tulonhankintaan täht-ävää epävirallista yritystoimintaa.

Carlsenin (1980) mukaan pienteollisuuden, ts. jua kalin, kehittymistä alueella on haitannut Mombasan markkinoiden läheinen sijainti ja ve-tovoima. Huonekaluja, kotitaloustarvikkeita, vaatteita ja jalkineita on ostettu Mombasasta, jossa hinnat ovat olleet alhaisemmat, ja jossa huomattava osa alueen väestöstä on ansainnut ra-hatuloa. Taita-Tavetalla tuotteiden hintaa on nostanut mm. kuljetuskustannukset, kun osa jua kali-toiminnan tarvitsemista raaka-aineista on täytynyt tuoda alueen ulkopuolelta.

Epävirallisen kauppatoiminnan — oston ja myynnin — kannalta ovat tärkeitä ns. *viikottai-set markkinat* (weekly markets), jotka ovat vi-ranomaisten järjestämiä, ja joilla myyjiltä lunas-tetaan myyntimaksu. Taita-Tavetalla viikottaisia markkinoita pidetään Tavetassa, Voissa, Wun-danyissa, Mwatatessa ja Mgangessa. Keskusten väestömäärä saattaa markkinapäivinä jopa kak-sin-kolminkertaistua. Kullakin keskuksella on omat markkinapäivänsä siten, että ainakaan lä-hekkäin sijaitsevien keskusten markkinapäivät ei-vät ole samat. Osa myyjistä kiertää markkinoil-ta toisille, jotkut aina Mombasaan asti, josta vä-litetty tuotteita Taita-Tavetalle. Taita Hillsin alueen kannalta merkittävimmät viikottaiset markkinat ovat Voin, Wundanyin ja Mwataten markkinat. Markkinoista ylivoimaisesti suurim-mat järjestetään kuitenkin Tavetassa Tansanian rajan tuntumassa; ne ovat Taita Hillsiltä katsot-tuna pitkän ja kalliin matkanteon päässä. Tave-tan markkinat ovat luonteeltaan välittäjien mark-kinat, jonne tulee myyjiä ja ostajia Tansaniasta

sekä aina Nairobista ja Mombasasta asti. Tave-tasta tuodaan piirikunnan muille alueille esimer-kiksi maataloustarvikkeita, jotka ovat Tansa-niassa halvempia kuin Keniassa.

Jua kali teknillisissä kouluissa

Taita-Tavetalla monet tekijät — voimakas väestönkasvu, maatalousmaan riittämättömyys ja työtilaisuuksien puute — aiheuttavat voima-kasta nuorten poismuuttoa alueelta. Suurin osa muutoista — pysyvistä ja väliaikaisista — suun-tautuu Mombasaan ja Nairobiin. Taita-Tavetalla on pyritty luomaan paikallisia työtilaisuuksia epävirallisten talouden piiriin kouluttamalla nuo-ria alueen teknillisissä kouluissa (youth polytech-nics). Tavoitteena on ollut, että koulun käyneil-lä olisi valmiudet työllistää itsensä maatalouden tai jua kali-toiminnan piirissä esimerkiksi muu-rareina, seppinä, mekaanikkoina, puuseppinä tai räätäleinä. Kurssien sisällöin tulisi perustua pai-kallisten olosuhteiden ja tarpeiden analyysiin ja siihen perustuviin itsetyöllistämisen mahdolli-suuksiin. DANIDAn (1988) mukaan näin ei käy-tännössä kuitenkaan ole. Tähän ovat osaltaan vaikuttaneet koulujen lukuisat ongelmat, mm. pula opetusmateriaaleista, työkaluista ja laitteis-ta. Ilmeisesti harvat teknillisen koulun käyneet ovat löytäneet koulutustaan vastaavaa työtä pi-irikunnassa. DANIDAn (1988) mukaan nuorten epävirallisten yrittäjien suurimpia ongelmia alueella ovat 1) puute työkaluista ja laitteista, 2) puute pääomasta, 3) ammatikokemuksen ja lii-keenjohtamistaidon riittämättömyys, sekä 4) alueen alhainen taloudellinen aktiviteetti.

Taita-Tavetalla suurin osa teknillisissä kouluis-sa opiskelevista naisista osallistuu ompelu-, räätälöinti- ja kodinhoitokursseille (Motari 1989). Tämä käytäntö on sellaisten yleisten asen-teiden mukainen, jotka painottavat kotitalousai-neiden merkitystä naisten koulutuksessa, ja saa-vat naiset karttamaan miehisisi miellettyjä kurs-seja. Seurauksena on, että hankitut ammatilliset valmiudet eivät välttämättä ole kaikkein edulli-simmat nuorten työnhakijoiden kannalta.

Kehittämispolitiikan tavoitteet

Viranomaisten mukaan epävirallisella yritys-toiminnalla, erityisesti jua kalilla, on kasvupo-tentiaalia piirikunnan nopeasti kasvavissa kes-kuksissa kuten Mwatatessa, Mgangessa ja Buras-sa (Republic ... 1989b: 40). Tähän mennessä epä-viralliseen talouteen suunnatut toimenpiteet on kohdistettu pääasiassa jua kali-yrittäjiin ja tek-nillisen koulun käyneisiin. Tärkeimmät edistä-

mistoimet ovat: 1) toimintaa tukevan infrastruktuurin rakentaminen (tiet, sähköistys, vesihuolto), 2) epävirallisten yrittäjien lainansaantimahdollisuuksien parantaminen, 3) työsuojien rakentaminen jua kali-yrityksille (Scheme of Nyayo sheds) (Republic ... 1989b: 40).

Viranomaiset ovat halukkaita tukemaan erityisesti yrittäjiä, jotka aloittavat liiketoiminnan alalla, jolla ei ennestään vallitse turhan kireää kilpailua. Tällaiselle yrittäjälle voidaan luovuttaa tontti käyttöönsä (Njoroge 1989). Osa edistämispolitiikkaa on ihmisten kannustaminen ostamaan paikallisesti valmistettuja tuotteita ja näin tukemaan alueen työllisyyttä.

Teknillisen koulun käyneitä rohkaistaan aloittamaan liiketoiminta työryhminä. Huomattavin hanke, jolla työryhmien toimintaa on tuettu, on toteutettu Voissa, jonne rakennettiin työsuoja hallitukselta saaduilla varoilla joukolle ryhmiä yhteiskäyttöön. Kesällä -89 neljän ryhmän (yhteensä noin 40 henkilöä) oli määrä aloittaa tontilla toimintansa (toimialoina ainakin räätälöinti, koneenkorjaus, puuseppä- ja metallituotanto). Tontin lisäksi viranomaiset toimittavat ryhmille tarvittavia koneita ja laitteita. Koska kyseessä on kaavoitettu tontti on paikalle myöhemmin mahdollista rakentaa infrastruktuuria (jätehuolto, sähköistys, viemärointi, aitaus). (Motari 1989).

Epävirallisen yritystoiminnan edistäminen Taita-Tavetalla on linjassa Kenian hallituksen nykyisen aluepolitiikan kanssa. Aikaisemmin kasvukeskuspolitiikalla pyrittiin aikaansaamaan kehitystä perifeerisillä alueilla lähinnä suuntaamalla niihin investointeja kuten teollisuutta. 1980-luvulla muotoutunut »uudenlainen» aluepolitiikka perustuu pikemminkin paikallisten voimavarojen hyödyntämisen edistämiseen. Samalla pienet keskukset (kaupungit) on alettu nähdä välttämättöminä ja tärkeinä maaseudun kehityksen kannalta. Ne toimivat linkkeinä maaseudun ja suurten kaupunkien välillä ja niissä sijaitsevilla palveluilla — virallisilla ja epävirallisilla — on myönteinen vaikutus maaseudun kehitykseen (Pedersen 1990: 90).

Johtopäätökset

Taita-Tavetalla epävirallinen talous tukee keskusten ja maaseudun kehitystä merkittävällä tavalla. Sen toiminnan perustana on aina paikallinen todellisuus: sen voimavarat ja tarpeet, joita tyydytetään lähinnä paikallisen vuorovaikutuksen välityksellä. Vuorovaikutusta tapahtuu myös keskusten ja maaseudun sekä paikallisten keskusten ja ylempään tason keskusten välillä esimer-

kiksi raaka-aineiden, hyödykkeiden ja innovaatioiden vaihdon kautta. Epävirallinen talous integroi osaltaan keskusten ja maaseudun kehitystä toisiinsa. Epävirallisen talouden toiminta on paikallisesti omistettua ja johdettua. Siten toiminnasta saatava tuotto tulee ensisijassa alueen väestön hyödyksi.

Epävirallisten tulonlähteiden merkitys Taita-Tavetalla tulee kasvamaan maatalousmaan käydessä yhä riittämättömämmäksi voimakkaan väestönkasvun seurauksena; merkittävää väestönkasvun pienenemistä tai maataloustuotannon tehostumista ei ole näköpiirissä. Epävirallisilla tulonlähteillä kompensoidaan maatalouden piiristä saadun tulon niukkuutta, toisaalta epävirallinen yritystoiminta voi olla vaihtoehto alueelta poismuutolle. Muutto pysyy kuitenkin voimakkaana, jollei synny huomattavaa määrää uusia paikallisia työtilaisuuksia.

Samoin kuin muuallakin Keniassa Taita-Tavetalla epävirallisen talouden edistämispolitiikka on kohdistunut jua kali-yrittäjiin, joiden toiminnan kasvupotentiaaliin uskotaan. Naisvaltaisten alojen sekä epävirallisen palvelu- ja kauppatoiminnan erityisongelmia tai voimavaroja ei ole korotettu siinä määrin kuin jua kali-toiminnan, eivätkä nämä alat ole saaneet samassa mitassa huomiota.

Nähtäväksi jää, miten monet ja millaiset yritykset ovat halukkaita toimimaan yhteistyössä viranomaisten kanssa ja toisaalta se, missä määrin viranomaiset ovat valmiita antamaan epäviralliselle taloudelle »vapaat kädet» toimia itse-työllistämisen nimissä, vai pyritäänkö talouden toimintaa kontrolloimaan/virallistamaan.

KIRJALLISUUS

- Carlsen, John (1980). *Economic and social transformation in rural Kenya*. Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala. 230 s.
- DANIDA (1988). *Taita-Taveta District Youth Polytechnic Programme, Kenya*. Kööpenhamina. 50 s.
- Floor, Kirsti (1990). Kotitalouksien rakenne. Teoksessa: Kivikkokangas-Sandgren, Ritva, Riitta Paalanen & Sakari Tuhkanen (toim.) (1990): Taita-Hills — Kuivan savannin ympäröivät vehreät vuoret Kaakkois-Keniassa, 87—93. *Kehityskaantiteiden Yhdistyksen toimitteita* No. 24, Helsinki.
- Matinpuro, Teemu (1990). Taita-Hillsin maatalous ja sen tulevaisuudennäkymät. Teoksessa: Kivikkokangas-Sandgren, Ritva, Riitta Paalanen & Sakari Tuhkanen (toim.) (1990): Taita-Hills — Kuivan savannin ympäröivät vehreät vuoret Kaakkois-Keniassa, 73—79. *Kehityskaantiteiden Yhdistyksen toimitteita* No. 24, Helsinki.
- Pedersen, Poul Ove (1989). *The role of small enter-*

prises and small towns in the developing countries — and in the developed. CDR Project Paper 89.1. Centre for Development Research, Kööpenhamina. 87 s.

- Pedersen, Poul Ove (1990). The role of small rural towns in development. In Baker, Jonathan (toim.) (1990): *Small town Africa: studies in rural-urban interaction*, 89—107. Seminar Proceedings No. 23. Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala.
- Republic of Kenya (1989a). *Economic management for renewed growth*. Government Printer, Nairobi. 117 s.

Republic of Kenya (1989b). *Taita-Taveta district development plan for the period 1989 to 1993*. Government Printer, Nairobi. 300 s.

Haastattelut

- Mjombe, G. (1989). County Council Clerk, Taita-Taveta District.
- Motari, K.N. (1989). Ministry of Culture and Social Services, Taita-Taveta District.
- Njoroge, P.K. (1989). Assistant District Development Officer, Taita-Taveta District.